

UOT 339.13

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ BEYNƏLXALQ İQTİSADI İNTEQRASIYA MÜASİR DÜNYA İQTİSADİYYATININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

MƏMMƏDOVA ELNARƏ ŞƏMSİ qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, baş müəllim

Mamedovaelnara80@gmail.com

Açar sözlər: iqtisadi böhran, beynəlxalq iqtisadi integrasiya, kredit-investisiya xidməti, valyuta əməliyyatları, istiqraz, transmilli korporasiyalar

Qloballaşma, ölkələr arasındakı iqtisadi, ictimai və siyasi əlaqələrin inkişafı, fərqli cəmiyyət və mədəniyyətlərin inanc və tələblərinin daha yaxşı tanınması, beynəlxalq əlaqələrinin sıxlaşması kimi bir-biri ilə əlaqəli mövzuları özündə ehtiva edən bir anlayışdır. Bir çox tədqiqatçılara görə, ilkin mənada qloballaşma, 1960-cı illərdə ortaya çıxan çevrilmə və sürətli dəyişmələrə söykənən, siyasi nəticələri özü ilə gətirən iqtisadi bir müddətdir.

Məlumdur ki, müasir bazar iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyətlərindən biri onun vaxtaşırı, orta hesabla hər 10-15 ildən bir obyektiv və subyektiv səbəblərdən irəli gələrək iqtisadi böhranla üzləşməsidir. İqtisadi böhranlar qlobal, regional və ölkə səviyyəsində baş verə bilər. Bu böhranların hər biri milli iqtisadiyyat üçün, onun bütün subyektləri üçün, əhali üçün müəyyən çətinliklər yaradır, iqtisadi tənəzzülə səbəb olur.

Başlanğıcını ABŞ-ın maliyyə sistemindən götürən qlobal iqtisadi böhran tədricən dünya ölkələrini bürümüşdür. Bu böhranın qlobal xarakter daşması müasir dünyamızın qloballaşması ilə bağlıdır. Son 15-20 il ərzində insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində olduğu kimi, iqtisadiyyatda da baş verən qloballaşma prosesləri onun məzmununu və xarakterini dəyişdirmişdir. Müasir iqtisadi qloballaşmanı həm dünya ölkələrinin iqtisadi integrasiyasının güclənməsi kimi, həm inkişaf etməkdə olan və kasıb ölkələrin inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən iqtisadi ekspansiyası kimi, həm də dünya ölkələrinin qarşılıqlı iqtisadi asılılığının güclənməsi kimi izah etmək olar.

XX əsrin sonuncu onilliyi integrasiya proseslərinin sürətlənməsi və dərinləşməsi ilə diqqəti cəlb edir. Bu dövrdə bir çox regional integrasiya qurumları yaranmışdır (APEK, MERKOSUR, NAFTA, MDB və s.). Bu beynəlxalq integrasiya qurumlarının çoxu siyasi motivlərlə yaradılsa da, bu qurumların fəaliyyətində çoxlu sayda iqtisadi fəaliyyət vardır.

Müasir dövrdə ölkələr arasında integrasiya prosesləri əsasən transmilli şirkətlər və beynəlxalq maliyyə-kredit təsisatlarının iştirakı ilə daha geniş vüsət almışdır. 60-cı illərin axırları, 70-ci illərin əvvəllərində transmilli korporasiyaların fəaliyyəti xeyli genişlənmişdir. Onlar fəal surətdə xarici ölkələrin milli bazarlarında istehsal, satış, diler və maliyyə şəbəkələri yaratmağa başlamışlar. Nəticədə, onlar xarici və dünya ticarətinə, investisiya proseslərinə, kapital bazarlarına, valyuta əməliyyatlarına, işçi qüvvəsinin miqrasiyasına, ən yeni texnologiyaların satışına təsir göstərməklə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin inkişafını və formalaşmasını xeyli sürətləndirmişlər. [4, s.251]

Kreditlər və istiqrazlara görə borcların sürətli artımı ilə əlaqədar BVF və BYİB bir çox ölkələrin borclarının yenidən strukturlaşması üzrə tədbirlər həyata keçirir. 1997-1998-ci illərdə dünya maliyyə böhranı zamanı bu təşkilatlar xilasedici rol oynamışlar. Beləliklə, beynəlxalq maliyyə-kredit təsisatları müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin valyuta-maliyyə sahəsinin formalaşdırılmasında fəal iştirak edirlər. [2, s.79]

Ən böyük integrasiya təşkilatlarından biri Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankıdır (BYİB). Beynəlxalq kapital bazarında onu Dünya Bankı da adlandırırlar. Rəsmiyyətinin ilk illərində

BYİB ölkələrdən toplanmış vəsaitlərin və Amerika investorlarından cəlb edilmiş kapitalın köməyi ilə II dünya müharibəsi nəticəsində təsərrüfatı dağılmış Qərbi Avropa ölkələrində şəxsi investisiyaları stimullaşdırmaq vəzifəsinə xidmət etmiş, iqtisadiyyatın bərpasına kömək etmiş, maliyyə yardımı göstərmiş, xarici ticarətin inkişafına və tədiyyə balansının tarazlaşdırılmasına şərait yaratmışdır. Bununla da, o bu ölkələrdə iqtisadi və siyasi sabitliyin yaranmasına və amerika kapitalının həmin ölkələrin iqtisadiyyatına təsirinin yayılmasına kömək etmişdir. [5, s.67]

Hazırda 180-dən çox ölkə bankın üzvüdür. BYİB ABŞ-ın köməyi ilə 24 sentyabr 1960-cı ildə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasını (BİA) müstəqil qurum kimi yaratdı. BİA-nın yaradılması haqqında saziş 15 ölkə tərəfindən imzalandı. Hal-hazırda onun 169 üzvü var.

BİA genişmiqyaslı inkişafa, o cümlədən, möhkəm iqtisadi siyasətlər, kənd inkişafı, şəxsi biznes və davamlı ekoloji təcrübələr; insan, təhsil və sağlamlıq üzrə, xüsusilə QİÇS/VİC, malyariya və vərəm (TB) əleyhinə mübarizəyə investisiya; əsas xidmətləri təmin etmək üçün borcalma imkanının genişləndirilməsi və ictimai resurslar üçün məsuliyyətin təmin edilməsi; vətəndaş müharibəsindən, silahlı toqquşmadan və təbii fəlakətdən sağalma; ticarət və regional inteqrasiyanın həvəsləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verir. [3, s.69]

XX əsrin 30-cu illərində dünya iqtisadiyyatını dağıdan böyük depressiya dövründə BVF kimi təşkilatın yaradılmasına zərurət yarandı. Bütün dövlətlərlə əməkdaşlıq əsasında yeni valyuta sisteminin yaradılmasına və onun üzərində fasiləsiz nəzarəti həyata keçirən beynəlxalq institutlara ehtiyac var. Gərgin hərbi şərait rejimində çoxsaylı danışıqlardan sonra beynəlxalq ictimaiyyət yeni valyuta sistemi yaratmağa və onun üzərində nəzarəti həyata keçirən təşkilatın təsis olunmasına razılıq verdi. Hazırda BVF-ə 186 ölkə üzvdür. BVF-ə üzv ölkələr arasında valyuta-kredit münasibətlərini tənzimləmək və onların tədiyyə balanslarındakı kəsirləri xarici valyuta ilə qısa və ortamüddətli kreditlər verilməsi yolu ilə aradan qaldırmaqla kömək göstərmək üçün nəzərdə tutulmuş hökumətlərarası təşkilatdır. BMT-nin ixtisaslaşmış idarəsi olan BVF praktiki olaraq dünya valyuta sisteminin əsasına xidmət edir.

QDTİB öz fəaliyyətində iqtisadiyyat və bazar konyunkturundakı dəyişikliklərə qısa müddət ərzində uyğunlaşmağa imkan verən strategiyadan istifadə edir. Bankın fəaliyyəti aşağıdakı rəhbər prinsiplər əsasında həyata keçirilir: bank işinin aparılmasının qəbul edilmiş beynəlxalq prinsip və metodlarına ardıcıl riayət edilməsi; şəffaf və səmərəli idarəetmə; istənilən işgüzar təklifə çevik və qərəzsiz şəkildə baxılması; səmərəlilik və çeviklik; müştərinin tələblərinin hərtərəfli nəzərə alınması. Bankın üzv ölkələrinin iqtisadi inkişafın müxtəlif mərhələlərində olmaları ilə əlaqədar onların qarşısında müxtəlif məqsədlər durur. Bunları nəzərə alan bank hər bir ölkə üçün fərdi yanaşma tətbiq edir və həmin ölkələrlə sıx əlaqədə “ölkə strategiyaları” hazırlayır. Ölkənin iqtisadi prioritetləri nəzərə alınmaqla bu strategiyalar mütəmadi olaraq yeniləşdirilir. Bu istiqamətdə Bankın əsas məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir: region daxili ticarətin, birbaşa investisiyaların artımına və bir neçə üzv ölkənin iştirakı ilə regional layihələrin həyata keçirilməsinə yardım etmək; regionda sabit iqtisadi inkişafı dəstəkləmək; üzv ölkələrdə bazar iqtisadiyyatının inkişafına yönələn, iqtisadi və maliyyə cəhətdən əsaslandırılmış layihələri seçmək və bu layihələrdə iştirak etmək. [5, s.513]

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB) Mərkəzi Avropadan mərkəzi Asiyayadək 29 ölkədə layihələrə dəstək verən beynəlxalq maliyyə təşkilatıdır. 1991-ci ildə 61 ölkənin birgə dəstəyi ilə yaradılıb. Müştəriləri bazarın tələblərini tam ödəyə bilməyən ölkələrdir. AYİB üstün olaraq özəl sektora investisiya qoyan sahibkarlığa önəm verir və açıq və demokratik bazar iqtisadiyyatı yönündə keçidə imkan yaradır. AYİB regionda ən böyük vahid investordur və həmçinin ona daxil olan əməliyyat ölkələrinə əhəmiyyətli xarici birbaşa investisiya səfərbər edir.

İslam İnkişaf Bankı (İİB) 1994-cü ildə Təsis Sazişi altında beynəlxalq maliyyə təşkilatı kimi yaranmışdır. Bank əməliyyatlarını 1999-cu ildən etibarən yerinə yetirir. Bankın məqsədi şəriət prinsiplərinə, yəni islam qanunlarına müvafiq olaraq üzv ölkələrin müsəlman cəmiyyətlərinin fərdi və ya birgə şəkildə iqtisadi və sosial tərəqqisinə imkan yaratmaqdır. Bankın funksiyaları iqtisadi və sosial inkişaf üçün digər formalarda üzv ölkələrə maliyyə köməyi etməklə yanaşı, məhsuldar layihələr və müəssisələr üçün səhm kapitalı və grant kreditlərində iştirak etməkdir. Banka

depozitləri qəbul etmək üçün və şəriətə uyğun üsullar vasitəsilə maliyyə resurslarını səfərbər etmək üçün səlahiyyət verilir. İİB üzv ölkələr arasında xüsusilə istehsal vasitələri üzrə xarici ticarətin həvəsləndirilməsinə yardım edir. [1, s.400]

İqtisadiyyatın qloballaşdığı müasir dövrdə meydana gəlmiş və inkişaf etmiş bir çox inteqrasiya birlikləri qarşılıqlı əlaqəyə bir-birinə oxşar vəzifələr qoyurlar. Həmin vəzifələrə uyğun olaraq inteqrasiyanın məqsədləri meydana çıxır və formalaşır.

Qeyd etmək zəruridir ki, inteqrasiya inkişaf etdikcə meydana gələn dinamik effektlər sırasında ən əsas yeri müxtəlif ölkələrin istehsalçıları arasında artan rəqabət tutur. Bu rəqabət əmtəələrin keyfiyyətinin yaxşılaşmasına gətirib çıxarır, qiymətlərin artım tempinin qarşısını alır, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqini stimullaşdırır və s. Bu proseslər həmçinin inkişaf etməkdə olan ölkələrin, xüsusilə Afrika ölkələrinin inkişafına neqativ təsir göstərmişdir, həmin ölkələr hələ də dünya təsərrüfatı üçün xammal ölkələri kimi qalmaqdadırlar.

Elmi yeniliyi: məqalədə qloballaşma şəraitində beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın əsas istiqamətləri təhlil olunub və müasir dünya iqtisadiyyatının inkişafında beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyaların rolu tədqiq olunmuşdur.

Tətbiqi əhəmiyyəti: məqalədə əldə edilən nəticələrə əsaslanaraq ölkəmizdə beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya istiqamətlərinin tətbiqinin vacibliyinin səmərəli olduğu qənaətinə gəlmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Bədəlov Ə.M., Ağayev A.M., Tağızadə S.C. Dünya iqtisadiyyatı. Bakı: Səda, 2006, 623 s.
2. Dünya iqtisadiyyatı: beynəlxalq ticarət, maliyyə və inkişaf / Tərc. İ.A.Kərimli. Bakı: CBS, 2006, 166 s.
3. Kərimov C.Ə. və b. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Dərs vəsaiti. Bakı: Nurlan, 2008, 213 s.
4. Qafaraov Ş.S. Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma. Bakı: Elm, 2004. 404 s.
5. Məmmədov M.Q. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar: Tədris vəsaiti. Bakı: CBS, 2008, 246 s.

РЕЗЮМЕ

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ОДНО ИЗ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Мамедова Э.Ш.

Ключевые слова: *экономический кризис, международная экономическая интеграция, кредитно-инвестиционная служба, валютные операции, облигации, транснациональные корпорации*

Статья посвящена вопросам обеспечения экономического развития, являющегося одним из основных задач, стоящих перед глобализацией в современном мире. Также проанализированы вопросы безопасности мировой экономики, что является необходимым условием ее развития.

SUMMARY

INTERNATIONAL ECONOMIC INTEGRATION AS ONE OF THE BASIC DIRECTIONS OF MODERN WORLD ECONOMY UNDER GLOBALIZATION

Mammadova E.Sh.

Key words: *economic crisis, international economic integration, credit and investment service, currency operations, bonds, transnational corporations*

The article is devoted to the issues of economic development, one of the main tasks faced by globalization in the modern world. They also analyzed the security issues of the world economy, which is an indispensable condition for its development.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	20.12.2019
	Son variant	25.06.2019